

AZ OLASZ ÉS A NÉMET FASIZMUS

Az olasz és a német fasizmus az első világháborút követően alakul ki, a háborút követő gazdasági válságok egyaránt növelik a szélsőjobb és a baloldal szerepét. Mindkét országban úgy látják, hogy a baloldal a veszélyesebb, ezért felkérlik a jobboldali párt vezetőit, hogy számolják fel a baloldalt. Ez sikerül nekik, ezért az állandó kormányválságok miatt kiírt választásokon elért eredményeik alapján törvényesen kormányra kerülnek.

Az olasz fasizmus

Olaszországban az első világháború után gazdasági válság alakul ki, ami politikai válságot is eredményez. Az ország azonban gazdaságilag nem egységes, északi része sokkal fejlettebb, itt munkásmozgalmak vannak, délen pedig a parasztok földfoglaló mozgalmak. 1919-től 1928-ig bal- és jobboldali mozgalmak léteznek, amelyek az elszegényedő kis- és középrétegekre támaszkodnak. Ezek a csoportok erőteljesen bírálják a hivatalos politikát egészen 1914-ig visszamenőleg. 1919-ben Benito Mussolini és katonatisztek megalapítják a Fascio di Combattimentót, a Hadviseltek Szövetségét, és még ugyanebben az évben megkezdődik a csoport fegyveres alakulatának a szervezése (feketeingesek). 1921-ben Mussolini létrehozza a különböző fasiszta csoportokból az Olasz Nemzeti Fasiszta Pártot, aminek célja a kormányra kerülés. Szintén 1921-ben alakul meg az Olasz Kommunista Párt, ami a szélsőbal irányvonalat képviseli. 1920-tól a bal- és a jobboldal összetűzése állandósulnak. Mivel ekkor az Olasz Kommunista Párt és az Olasz Szociáldemokrata Párt tűnik veszélyesebbnek, Mussolini többször tárgyal a kormány politikusaival, ennek eredményeként 1921-ben megígérik Mussolininek, hogy ha felszámolja a baloldalt, akkor pártját bevonják a kormányzásba. A baloldal felszámolása révén Mussoliniék tömegbázisa annyira megnő, hogy a választásokon az Olasz Nemzeti Fasiszta párt éri el a legnagyobb szavazati arányt. 1922. október 28-án a fasiszták bevonulnak Rómába, ami tulajdonképpen hatalomátvételt jelent. Október 29-én III. Viktor Emánuel Mussolinit nevezi ki miniszterelnökké és bízta meg kormányalakítással.

1922-től 1925-ig koalíciós kormányzás folyik. 1924-ben meggyilkolják Matteotti szocialista képviselőt, ami újabb politikai nyugtalanságot okoz, ez adja a lehetőséget Mussolininek, hogy felfüggeszse a kormánynak a parlamenttel szembeni felelősségét. 1925-ben Mussolini felfüggeszti a parlament működését, helyette létrejön a Fasiszta Nagytanács, a végrehajtó hatalom Mussolini kezében összpontosul. 1926-ra Mussolini felszámolja a pártokat és a szakszervezeteket. Az utóbbiak helyett, a munkásság megnyerésére korporációk jönnek létre a Munka Törvénykönyve alapján. A korporáció a munkaadók és a munkavállalók közös érdekvédelmi szervezete, amelyben a munkavállaló elméletileg beleszólhat a vállalatvezetésbe. 1928-ban Mussolini feloszlatja a parlamentet, a fasiszta diktatúra totálissá válik, fasiszta egypárturalom van, az összes többi párt felszámolása megtörténik, nincs parlament, az országot rendeletekkel kormányozzák. 1929-ben a pápa és Mussolini megkötik a lateráni egyezményt, amely a mai értelemben vett önálló vatikáni állam létrejöttét ismeri el. Külpolitikájában Mussolini a Római Birodalom visszaállítását tűzi ki célul, ez a Földközi-tenger környékét, Délkelet-Európa és Észak-Afrika meghódítását jelenti. Ennek jegyében 1923-ban az olaszok elfoglalják Fiumét, 1932-ben Albániát; 1934-ben megakadályozzák az Anschluß-t, amennyiben az olaszok felvonulnak az olasz-osztrák határra, így az osztrák náciknak el kell állniuk tervüktől. 1935-36-ban Abesszína ellen kezdenek háborút, ami Etiópia gyarmatosításával végződik. Mussolini a Római Birodalom visszaállításának ígéretével maga mellé állítja a katonatiszteket és a városi kispolgárságot, valamint rendet teremt az országban, ami mindenkinek érdeke volt.

A rendszer népszerűsítése érdekében nagyszabású propaganda- hadjáratot indít, ami még a sport és a művészetek területére is kiterjed.

Hitler hatalomra jutása és a náciizmus

A német szélsőjobboldal megjelenése szintén az első világháború utáni gazdasági válságnak köszönhető, ám komoly politikai szerephez a weimari köztársaság alatt nem jut. Az 1929-32-es világgazdasági válság Németországot érinti a legsúlyosabban, amiért a szélsőséges pártok (bal- és jobboldal egyaránt) a középpártokat és a liberális politikát teszik felelőssé. Szerintük hiba volt a versailles-i békeszerződés elfogadása (1923), és ilyen nagymennyiségű, főleg amerikai tőkét az országba engedni (Dawes-terv 1924-29), ami Németországot az Egyesült Államoktól való gazdasági függésbe sodorta. A három szélsőséges párt, az NSDAP (náci párt), a Német Kommunista Párt és a Német Szociáldemokrata Párt befolyása nő a legnagyobb mértékben. A baloldali pártok tömegmozgalmakat szerveznek, a náci párt pedig nagygyűléseken népszerűsíti magát. 1919-ben az NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei) alakul meg, amelynek Hitler is tagja, 1921-től pedig elnöke. További vezető személyiségei Rudolf Hess (Hitler személyi titkára, majd helyettese és tárcanélküli miniszter), Ernst Röhm (a Sturmabteilung vezetője, majd tárcanélküli miniszter), Hermann Göring (SA vezetője, birodalmi gyűlés elnöke, porosz miniszterelnök és belügyminiszter, légimarsall, a Gestapo megszervezője), Joseph Goebbels (propagandaminiszter), továbbá Alfred Rosenberg (a fajelmélet megalkotója) és Robert Ley. A náci pártnál mindig nagyon fontosak a külsőségek, 1920-ban véglegesítik a náci párt jelvényét és zászlaját. Mivel Hitler az egész társadalom támogatását maga mögött szeretné tudni, ezért 1921-ben kiadnak egy 25 pontból álló programot, ami minden réteg megnyerésére törekszik (szociális demagógia). Ebben a nagytőkéseknek megígérik az expanziót, amivel új piacok jönnek létre és a kommunista mozgalom teljes felszámolását; a középrétegeknek állami támogatást, érdekképviselőket, biztosabb egzisztenciát, hivatalokat, a spekulatív tőke korlátozását, valamint a középtulajdonosok védelmét; az alsóbb rétegeknek szintén a nagytőke korlátozását, rögzített árakat és béreket, a munkanélküliség felszámolását, az adósságok kamatainak csökkentését, jobb hitelfelvételi és új birtokszerzési lehetőségeket ígérnek.

A pontok egymásnak ellentmondanak, ami nem a párt következetlenségéből adódik, hanem abból, hogy minden réteget meg akarnak nyerni, de bizonyos pontok teljesítése eszük ágában sincs. Szintén ebben a programban kerül kifejtésre a fajelmélet (Herrenvolk) és az élettérelmélet (Lebensraum). A fajelmélet szerint az uralkodó nép a német, másodrendű a többi germán nép, szolganépek a szlávok és más kelet-európai népek, kiirtandóak a zsidók, a cigányok és a kommunisták. Az élettérelmélet szerint Németország túlnépesedik, új területek kellene (Kelet-Európa). Először Európa németjeit kell egyesíteni, majd egy egész Európára kiterjedő nagynémet birodalmat (Drittes Reich), s végül egy német világbirodalmat kell létrehozni. 1923. november 8-9-én Hitler végrehajtja a müncheni sörpuccsot, ami azonban nem sikerül, Hitlert letartóztatják, ötévi börtönbüntetésre ítélik, de ebből csak 9 hónapot tölt le. Ezalatt az idő alatt írja meg a Mein Kampf első kötetét, amely tartalmazza az NSDAP részletes programját. 1924-ben olasz mintára rendszeresítik a barna inget a rohamosztigosok egyenruhájaként. 1925-ben átszervezik az NSDAP-t, továbbá létrejön a Schutzstaffel, Hitler testőrsége. A világgazdasági válság alatt egyaránt nő a kommunista, a szociáldemokrata valamint a náci párt népszerűsége és evvel együtt a tömegbázisuk. 1929-től kormányválság is van, évente választásokat tartanak, ezeken jól látható a három párt előretörése. Amíg például az NSDAP-nek 1928-ban csak 12 parlamenti képviselője van, addig 1930-ban 107 és 1932-ben már 230 körül. 1931-ben Hitler és a nagytőkések Harzburgban tárgyalnak, mert ez utóbbiak úgy vélik, hogy a baloldal komolyan veszélyezteti őket. Ezért megállapodnak Hitlerrel: hogyha sikerül felszámolnia a baloldalt, akkor pártját bevonják a kormányzásba. 1932-ben, a válság mélypontján háromszor is tartanak választásokat. A tavaszi-nyári választásokon a 3 említett párt szavazati aránya nő, de az NSDAP-é a legnagyobb részarány. Ezen felbuzdulva Hitler augusztusban a düsseldorfi nagygyűlésen nyíltan meghirdeti a

baloldal elleni harcot. Novemberben, a választásokon a baloldali pártok részaránya némileg nő, az NSDAP-é pedig pár tizeddel csökken, de még mindig az NSDAP-é a legnagyobb részarány. Ennek megfelelően Paul von Beneckendorff und von Hindenburg köztársasági elnök 1933. január 30-án kinevezi Hitlert miniszterelnökké, aki koalíciós kormányt alakít, amibe rajta kívül még három fasiszta politikus kerül be. A "józan" német körök megdöbbenésüknek adnak hangot, de mások úgy vélekednek, hogy ez nem biztos, hogy rossz, mert most nyílt színen kell a náciknak a tarthatatlan politikájukat folytatni, amivel legkésőbb nyolc hónap múlva megbuknak (Thomas Mann). Ezzel szemben a valóság az, hogy nem egészen egy év alatt kiépül a totális fasiszta diktatúra. 1933. február 27-én felgyújtják a Reichstagot. A tettel egy bolgár kommunistát, Dimitrovot vádolnak, aki azonban be tudja bizonyítani ártatlanságát (lipcsei per). A Reichstag felgyújtásának ürügyén Hitler törvényen kívül helyezi a kommunista pártot, majd új választásokat ír ki, hogy ne kelljen koalíciós kormányzást folytatnia. Eme választás azonban csak 43%-ot hoz az NSDAP számára, alkotmányosan tehát nem tud egypárti uralmat kialakítani. Ezért június-július folyamán felszámolja a szociáldemokrata pártot, majd a szakszervezeteket, ezt követi az összes ellenzéki párt betiltása és a polgári szabadságjogok korlátozása. A szakszervezetek helyett Robert Ley nevéhez kapcsolódóan a Nemzeti Munkafront jön létre.

1934. június 29- edikéről 30-adikára virradó éjjel az SS-szel lemészároltatja az SA elégedetlenkedő tagjait (hosszú kések éjszakája), miután ezek alsóbb rétegekből származók követelték a biztosabb egzisztenciát és a nagytőke korlátozását (Hitler ígéretei). Ezután az SA szerepét az SS veszi át. 1934. augusztus 2- án meghal Hindenburg, Hitler egyszemélyben köztársasági és miniszterelnök (Führer), létrejön a totális fasiszta diktatúra. A gazdaság irányítását a Hermann Göring vezette Négyéves Terv Hivatala végzi a Neuer Plan alapján. Eszerint az állam közmunkákat végeztet, infrastruktúrát fejleszt, befagyasztja a béreket, irányítja a termelést és az elosztást, bevezetik a profitkiviteli tilalmat -hogy a nyereséget a vállalatok helyben fektessék be-, a vállalatokat kényszer- kartellezi, a Birodalmi Bank devalválja és evvel stabilizálja a márkát, a harmincas évek közepétől megindul a hadiipar fejlesztése. Mindennek eredményeként növekszik a munkaerő iránti kereslet, megszűnik a munkanélküliség, sőt az állam kényszerül a munkaidőt és evvel együtt a béreket emelni, valamint az "alsóbbrendűek" számára a kötelező munkaszolgálatot bevezetni; az ipari termelés 1928 és 1938 között 107%-al nő. A német külpolitikát az expanziós törekvések határozzák meg, 1933-ban Németország kilép a Népszövetségből; a gazdaságot átállítják a haditermelésre; 1934-ben kísérlet Ausztriával való egyesülésre (Anschluß), amit Mussolini még megakadályoz; 1935-ben A Saar-vidéken népszavazást tartanak, amelynek eredménye alapján a terület ismét német fennhatóság alá tartozik; ugyanebben az évben bevezetik az általános hadkötelezettséget, remilitarizálják a Rajna-övezetet és kihirdetik a nürnbergi törvényeket; légierőt állítanak fel, továbbá újra beindítják a flottaprogramot. A fentiek a london- locarnoi illetve a versailles-i békeszerződések megszegését jelenti. Külkapcsolatok létesítése más fasiszta országokkal 1935-36-tól kezdődik. 1936-ban létrejön a Berlin- Róma tengely, ebben a szerződő felek elismerik a egymás külpolitikai törekvéseit. Szintén 1936-ban jön létre az erősen fasizálódott Japán és Németország között az antikomintern paktum, amihez 1937-ben Olaszország is kapcsolódik. Mind az olasz, mind a német fasizmus ideológiai alapját az erőteljes nacionalizmus és a baloldal-ellenesség adja, azonban éles ellentétek is mutatkoznak. Németország a fasizmus legszélsőségesebb példája, itt a legerősebb a sovinizmus és az antiszemitizmus. Természetesen ezek Olaszországban is fellelhetőek, de sohasem olyan mértékben, mint Németországban. Másik különbség a kiépülés kezdete és időtartalma. Szélsőjobboldali pártok mindkét országban 1919-ben alakulnak, de Olaszországban már 1922-ben kormányra kerül fasiszta párt, Németországban ez csak 1933-ban következik be. A kormányra kerüléstől a totális diktatúra kiépítéséig Olaszországban hat év telik el, Németországban nem egészen egy év. Talán a leglényegesebb különbség az

államformában van. Németország szövetségi köztársaság, amelyben 1934-től Hitler miniszter- és köztársasági elnök, Olaszországban királyság van, bár az uralkodó, III. Viktor Emánuel korlátozott jogkörrel rendelkezik (kormánykinevezés és miniszterelnök visszahívásának joga), valamint a hadsereg a királyra esküszik fel. Ez megadja a lehetőséget arra, hogy amikor 1943. július 25-én a Fasiszta Nagytanács megvonja a bizalmat Mussolinitól, III. Viktor Emánuel parancsára Mussolinit letartóztatják és megfosztják valamennyi tisztségétől, végetvetve ezzel a fasiszta diktatúrának.